

Ключови думи:

Пол, социален пол, биологичен пол, Истанбулска конвенция, Конституционен съд, феминистки правни изследвания

Keywords:

Gender, Sex, The Istanbul Convention, The Constitutional Court, Feminist Legal Studies

Deyana Marcheva

**“Sex” versus “Gender”
in the Jurisprudence of the
Constitutional Court**

**(How the Lack of Feminist Legal
Studies in Bulgaria Led to Distortion
of the Basic Category of “Gender” in
the Legal Discourse?)**

The Bulgarian Constitutional Court (CC) finds it necessary to differentiate between the concept “sex” and the concept “gender” in the Istanbul Convention within its preliminary constitutional control. As the second one is fundamental for the convention and the CC sees a problem with it, the CC concludes that the convention is in contradiction with the Bulgarian Constitution. Furthermore, in November 2021 in an interpretation decision the CC states that the under the Constitution the Bulgarian concept relates only to the meaning of “sex”, in its biological meaning. The way in which the CC operates with the terms “sex” and “gender” brings to the fore serious deficits in Bulgarian legal discourse resulting from the total lack of any feminist jurisprudence and the isolation from the contemporary debates on the gender-based inequalities and injustices.

**Deyana Marcheva,
Ph. D.**

*Member of the Law
Department of New
Bulgarian University
e-mail: dmarcheva@nbu.bg
Lecturer in Constitutional
law, EU Administrative law
and Medicine law
Areas of specialization:
Administrative law, EU law,
Constitutional law.
Author of monographs,
studies and articles in
professional periodicals in
Bulgaria and abroad.*

<https://doi.org/10.33919/yldnbu.20.9.9>

Деяна Марчева

**„Биологичен“ срещу „социален пол“
в практиката на
Конституционния съд
(Как липсата на феминистки
правни изследвания в България доведе
до изкривяване на основната категория
„пол“ в юридическия дискурс?)**

В рамките на предварителния конституционен контрол на Истанбулската конвенция през 2018 г. българският Конституционен съд (КС) приема, че е важно да се разграничат понятията „биологичен пол“ (sex) и „социален пол“ (gender). Тъй като вижда проблем с второто понятие, което е основно за конвенцията, КС заключава, че тя противоречи на българската конституция. Нещо повече през ноември 2021 г. в тълкувателно решение се постановява, че понятието „пол“ според Конституцията следва да се разбира само в неговия биологичен смисъл. Начинът, по който КС оперира с термините за „пол“ (sex и gender), извежда на преден план сериозни дефицити в българския юридически дискурс заради пълната липса на феминистка юриспруденция и изолирането от съвременните дебати относно неравенствата и несправедливостите, свързани с пола.

Увод

Конституционният съд на Република България в своята практика започва да разграничава „биологичен пол“ от „социален пол“¹ и стига до тълкувателно решение, че „понятието „пол“ според Конституцията следва да се разбира само в неговия биологичен смисъл“². Наред с това в конституционната юриспруденция се появява и думата „джендър“ и то във фрази като „джендър идеология“. Начинът, по който се оперира с тези термини в практиката на КС, извежда на преден план сериозни дефицити

¹ Решение № 13 от 27.7.2018 г. на КС по к. д. № 3/2018 г. (Обн., ДВ, бр. 65 от 7.8.2018 г.).

² Решение № 15 от 26.10.2021 г. на КС по к. д. № 6/2021 г. (Обн., ДВ, бр. 93 от 9.11.2021 г.).

в българската юридическа литература. От една страна, правната ни теория от десетилетия игнорира съществуването на алтернативни методологии за изследване на ключови понятия в правото, каквато е феминистката юриспруденция през 80-те и 90-те години на ХХ век³, в контекста на която за първи път навлиза понятието *gender*⁴. От друга страна, българската конституционноправна доктрина закъснява да се включи във важни дебати относно неравенствата и несправедливостите, свързани с пола и нарушаването на основни права⁵.

³ Atkins, S., B. Hoggett. *Women and the Law*. Oxford: Basil Blackwell, 1984; Smart, C. *The Ties that Bind: Law, Marriage and the Reproduction of Patriarchal Relations*. London: Routledge and Kegan Paul, 1984; Brophy, J., C. Smart. (eds.) *Women in Law: Explorations in Law, Family and Sexuality*. London: Routledge and Kegan Paul, 1985; Edwards, S. (ed.) *Gender, Sex and the Law*. London: Croom Helm, 1985; O'Donovan, K. *Sexual Divisions in Law*. London: Weidenfeld and Nicholson, 1985; Pask, D., K. Mahoney, C. Brown (eds.) *Women, the Law and the Economy*. Toronto: Butterworths, 1985; Mackinnon, C. *Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law*. Harvard University Press, 1987; Mackinnon, C. *Towards a Feminist Theory of the State*. Harvard University Press, 1989; Rhode, D. *Justice and Gender (Sex Discrimination and the Law)*. Harvard University Press, 1989; Smart, C. *Feminism and the Power of Law*. London: Routledge, 1989; Fineman, M., N. Thomadsen. (eds.) *At the Boundaries of Law. Feminism and Legal Theory*. London: Routledge, 1991; Fineman, M., R. Mykitiuk. (eds.) *The Public Nature of Private Violence*. New York: Routledge, 1994; Thornton, M. (ed.) *Public and Private: Feminist Legal Debates*. Melbourne: Oxford University Press, 1995; Barnett, H. *Sourcebook of Feminist Jurisprudence*. London: Cavendish Publishing Limited, 1997; Lacey, N. *Unspeakable subject. Feminist Essays in Legal and Social Theory*. Oxford: Hart Publishing, 1998; Levit, N. *The Gender Line. Men, Women and the Law*. New York University Press, 1998.

⁴ В края на ХХ век и началото на ХХI век българските феминистки изследователки изхождат от лингвистичния произход на *gender* и го превеждат като „род“. Виж: Мухарска, Р. (сб.) *Майки и дъщери: поколения и посоки в българския феминизъм*. С.: Полис, 1999; Кирова, М., К. Славова. (сб.) *Теория през граници: Въведение в изследванията на рода*. С.: Полис, 2001.

През 2004 г. излиза сборника от международна конференция, чиито съставители Красимира Даскалова и Корнелия Славова подчертават, че са предпочели да преведат *gender* на български език не като „род“ както в повечето феминистки преводи дотогава, а с термина „пол“. Обясняват, че така се съобразяват с българската научна традиция и избягват двусмислието и усложненията, свързани с разбирането на понятието „род“. Виж: Даскалова, К., К. Славова. (сб.) *Женски идентичности на Балканите*. С.: Полис, 2004. В академичната литература се използва и превода „социален пол“, с който се акцентира върху социалните измерения на пола, включително очакванията, ролите и т.н., които обществото приписва на половите.

През последните години транслитерацията „джендър“ активно започва да се ползва в медиите в контекста на политически изяви на противниците на Истанбулската конвенция, еднополовите бракове, правата на транссексуалните и т.н. Тази употреба няма нищо общо с ползването на термина в научния дискурс, но е включена в последния речник на БАН за новите думи. Виж: Благоева, Д., С. Колковска, В. Сумарова, А. Атанасова, Ц. Георгиева, Н. Костова, С. Манова. *Речник на новите думи в българския език*. С.: Наука и изкуство, 2021.

⁵ Cotter, A.-M. *Gender Injustice. An International Comparative Analysis of Equality in Employment*. London and New York: Routledge, 2005; Maloutas, M. *The Gender of Democracy. Citizenship and Gendered Subjectivity*. London and New York: Routledge, 2006; Williams, S. (eds.) *Constituting Equality. Gender Equality and Comparative Constitutional Law*. Cambridge University Press, 2009; Mackinnon, C. *Gender in Constitutions*. In: Rosenfeld, M., A. Sajo. (eds.) *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Oxford University Press, 2012, 364–382; Kenney, S. *Gender and Justice. Why*

Понятието „пол“ във връзка с правата на жените в юридическия дискурс

В английския език има две думи – *sex* и *gender*, обозначаващи онова, за което в българският език има само една дума – „пол“. И двете английски понятия имат и други конотации, които предопределят употребата им в научните дискурси. Така *sex* освен „пол“, включва и смисъла на „секс“, полови отношения, действия за задоволяване на полово влечение, и насочва към проблематиката на сексуалността, включително сексуалната ориентация. За да се избегна смесването на темите за пола и сексуалността, още първите феминистки антидискриминационни теории започват активно да употребяват *gender*, който носи граматичната конотация за „род“ в езика – мъжки, женски и среден. Този термин акцентира върху социалните измерения на пола и се използва в контекста на проблематиката за дискриминация, неравенства и несправедливости, основани на пол.

Затова и юридическият научен дискурс започва да предпочита термина *gender*, когато анализира правата на жените. Това е най-видимо в множеството заглавия на феминистки монографии и сборници, които включват в заглавията *gender* и поставят фокуса върху правата на жените⁶, а не върху някакъв „трети пол“ или „нов пол, различен от мъжкия и женския“⁷. Преводът „социален пол“ е въведен условно като научен операционален термин за целите на феминистките изследвания в България, който в никакъв случай не изключва биологичните измерения или бинарността на пола.

Women in the Judiciary Really Matter. London and New York: Routledge, 2013; Mackinnon, C. (ed.) Gender in Constitutional Law. Northampton: Edward Elgar Publishing, 2018.

⁶ Bartlett, K., R. Kennedy. Feminist Legal Theory. Readings In Law and Gender. Northampton, 1991; Hoff, J. Law, Gender and Injustice. A Legal History of U. S. Women. New York University Press, 1991; Fitz-Gibbon, K., S. Walklate. Gender, Crime and Criminal Justice, Portland: Willan Publishin, 2001; Naffine, N. (eds.) Gender and Justice. Ashgate Publishing, 2002; Cotter, Anne-Marie. Gender Injustice. An International Comparative Analysis of Equality in Employment. London and New York: Routledge, 2005; Heidensohn, F. (eds.) Gender and Justice. New Concepts and Approaches. London and New York: Routledge, 2011; Kenney, S. Gender and Justice. Why Women in the Judiciary Really Matter. London and New York: Routledge, 2013; Conaghan, J. Law and Gender. Oxford University Press, 2013; Bartlett, K., D. Rhode, J. Grossman, S. Buchalter. (eds.) Gender Law and Policy. New York: Wolters Kluwer Law & Business, 2014; Bourne, J., C. Derry. Gender and the Law. London and New York: Routledge, 2018; Tosouni, A. Gendered Injustice. Uncovering the Lived Experience of Detained Girls. London and New York: Routledge, 2019; El Omari, D., J. Hammer, M. Khorchide. (eds.) Muslim Women and Gender Justice. Concepts, Sources, and Histories, London and New York: Routledge, 2020.

⁷ Това е терминология, заимствана от особените мнения на конституционните съдии Румен Ненков и Георги Ангелов към Решение № 13 от 27.7.2018 г. на КС по к. д. № 3/2018 г. С нея те пресъздават аспекти от виждането на мнозинството конституционни съдии, които приемат решение за противоконституционност на Истанбулската конвенция.

„Женският въпрос“ е видим още по време на Френската революция и Декларацията за правата на човека (мъжа)⁸ и гражданина от 1789 г. Според историчката-изследователка Лин Хънт, „най-дълбоко вкорененият предразсъдък на всички се оказва възгледът, че жените по своята природа са непригодни за политически живот“⁹. Именно този предразсъдък стои в основата на отделянето на политическите права от естествените и граждански права, което прави прочутият идеолог на френската революция Абат Сийес. По неговите думи всички жители на страната, включително „жените, поне на сегашния етап, децата чужденците, онези, които не допринасят нищо за поддържане на публичната организация“¹⁰, имат права на пасивни граждани, включително право да бъде защитена тяхната личност, собственост и свобода, но не и на активни граждани с политически права. Тази конструкция на политическо неравенство между мъжете и жените е посрещнато бурно във френското общество¹¹. През септември 1791 г. е публикувана Декларацията за правата на жената и гражданката от септември 1791 г., изготвена от френската писателка и общественичка Олимпия дьо Гуж (1748–1793), която остава в историята със знаменитите думи „щом жената може да се качва на ешафода, тя може да се качва и на трибуната“.

Макар в края на XVIII век „женският въпрос“ да е отхвърлен от дневния ред на конституциите и от двете страни на Атлантическия океан, целият следващ XIX век и XX век са белязани от феминистки движения и борби на жените за еманципация и равни права, включително за образование, заплащане на женския труд, избирателни и политически права и т.н.¹². В отговор на претенциите на жените се появяват медицински

⁸ Понятието за „човек“ на френски и английски език е едно и също като понятието за „мъж“ – un homme (фр.), man (англ.). На френски този прочут акт в областта на човешките права е озаглавен: Déclaration des droits de l'homme et du citoyen de 1789.

⁹ Hunt, L. (ed.) *The French Revolution and Human Rights. A Brief Documentary History*, Bedford: St.Martin's, 1996, p. 10.

¹⁰ Abbé Sieyès, *Préliminaire de la constitution française*. Paris: Baudoin, 1789.

¹¹ В тези дебати се включват и мъже – маркиз Жан-Антоан дьо Кондорсе (1743–1794), „За признаване на граждански права на жените“ (юли 1790), журналистът и историк Луи-Мари Прюдом (1752–1830), „За влиянието на революцията върху жените“ (1791); и жени – баронесата Ета Палм Д'елдерс (1743–1799), „Беседа за несправедливостта на законите в полза на мъжете за сметка на жените“ (30 декември 1790) и др. Вж. извадки от важни речи, беседи и декларации, публикувани в Hunt, L. (ed.) *The French Revolution and Human Rights. A Brief Documentary History*, цит.съч., 119-139.

¹² Moses, C. *French Feminism in the Nineteenth Century*. Albany: State University of New York Press, 1984; Anderson, B., J. Zinsser. *A History of Their Own: Women in Europe from Prehistory to the Present*. Vol. II. New York: Oxford University Press, 1988; Paletschek, S., B. Pietrow-Ennker. *Women's Emancipation Movements in the Nineteenth Century: A European Perspective*. Stanford: Stanford

антропометрични изследвания, които обосновават биологичните различия между мъжете и жените, на базата на които се твърди, че те имат различни физически и интелектуални възможности, а те стоят в основата и на социалното им неравенство. Във Франция известна е школата на биологическия детерминизъм около професора по медицина Пол Брока (1824–1880), който нарича себе си „апостол на обективността“¹³. Той събира множество факти, че жените имат по-малък мозък от мъжете в подкрепа на твърдението, че жената няма как да се равнява на мъжа по интелигентност¹⁴. Друг прочут представител от тази школа Густав Льо Бон (1841–1931) използва събраните данни и през 1879 г. обобщава следното:

„В една от най-интелигентните раси, както между парижаните, има голям брой жени, чиито мозъци са по-близо по размера на горилите, а не до най-развитите мъжки мозъци. Тази малоценност¹⁵ е толкова очевидна, че никой не може да я оспори към момента; само неговата степен заслужава да се дискутира. Всички психолози, които са изучавали интелигентността на жените, а също и на поетеси, романистки, признават днес, че те представят най-низшите форми на човешката еволюция и че са по-близо до децата и диваците отколкото до един възрастен, цивилизован мъж. Те изпъкват с непостоянство, непредвидимост, отсъствие на мисъл и логика, неспособност за разсъждение. Без съмнение съществуват и някои отличаващи се жени, превъзхождащи средния мъж, но те са изключение като раждането на чудовищност, като например горила с две глави; следователно, можем напълно да ги пренебрегнем“¹⁶.

University Press, 2004; O’Neil, W. *Feminism in America: a history*. (2nd rev. ed.). New York: Routledge, 2017.

В България за еманципацията на жените и женското движение XIX–XX век виж: Даскалова, К. *Жени, пол и модернизация в България, 1878–1944*. С.: УИ „Свети Климент Охридски“, 2012.

¹³ Gould, S. *The Panda’s Thumb*. New York and London: W. W. Norton & Co., 1980, 152–159.

¹⁴ Gould, S. *The Mismeasure of Men*. New York and London: W. W. Norton & Co., 1981, 103: „Брока центрира своя аргумент за биологичния статус на модерните жените върху две групи данни: по-големите мозъци на мъжете в модерните общества и предполагаемото разширяване през времето на неравенството в големината между мъжките и женските мозъци. Той основава своето най-пространно проучване на аутопсии, които прави в четири парижки болници. За 292 мъжки мозъка той изчислява средна тежест от 1325 г; 140 женски мозъка – средно 1144 г, като разликата между тях от 181 г. е близо 14 % от теглото на мъжкия мозък.“

¹⁵ На англ. *inferiority* – превежда се едновременно като „малоценност“, „низше положение“ и др.

¹⁶ Пак там, 104–105. Стивън Джей Гулд цитира следното съчинение: Le Bon, G. 1879. *Recherches anatomiques et mathematiques sur les lois des variations du volume du cerveau et sur leurs relations avec l’intelligence*. *Revue d’Anthropologie*, 2nd series, vol. 2, 27–104, 60–61.

С биологическия детерминизъм започват да се обясняват като закономерни неравенствата между мъжете и жените. Това е основна идея в политическия дискурс на XIX и XX век, който отхвърля исканията на жените за равни политически и социални права с оправданието, че тяхната роля следва да се сведе до раждането и отглеждане на деца в домовете и далеч от публичните институции. В България масово се преповтарят същите постановки, като в историята най-известната следа оставя популярната сатира на Стоян Михайловски още от 1893 г. Той с носталгия си спомня за времето на турската власт, когато „жена не дръзваше да прогласява/еманципация от дълга женски“¹⁷, и никой няма дързостта на мегдана „да викне: „И девойки депутатки/защо да няма в нашите събрания?“¹⁸. Вън от поезията си по-късно в началото на 40-те години на XX век Стоян Михайловски изразява още по-недвусмислено своите възгледи, че „женската еманципация води към изопачаване природата на жената“; скоро след като „заживеят бурен извъндомашен живот, когато почват да взимат живо участие в обществените борби и стълкновения“, „когато се захващат да мъжествуват“, жените губят червенията на срама“¹⁹. Тази стилистика още повече се засилва с навлизането на национал-социалистическите идеи у нас:

„Личностното изграждане на жената представлява един кръг. То изхожда и свършва във възсътделните ѝ органи. Затова вместо мозъкът у нея се развива тазът. Вместо центъра на разума и отвлечената мисъл у нея се засилва половото и то углъбява първичното [...] Главният душевен център у мъжа е неговият мозък. [...] Главният душевен център у жената са нейните полови органи, с всичката първичност на техния характер [...] Мъжът живее чрез пола, а жената за пола“²⁰.

Именно за да опровергаят несъстоятелността на биологичния детерминизъм, феминистките правни теории се обръщат към термина *gender*, чрез който поставят акцент върху социалната конструираност на разграниченията и неравенствата, основани на пола. С други думи феминизмът разглежда неравенствата като социална, а не биологична конструкция; неравенствата произтичат не от природата или Бот, а от волята на влас-

¹⁷ Михайловски, С. Сатири. I. Нашите писачи и газетари. С., 1893, с. 3.

¹⁸ Пак там, с. 24.

¹⁹ Михайловски, С. Неиздадени съчинения, т. 2. С., 1941, с. 150.

²⁰ Минчев, А. Вечното неравенство между половете, Философски преглед, XV, 1943, № 1, 49–60.

тващите (мъже). В този контекст феминисткият юридически дискурс започва да говори за „полово равенство“ като го обозначава ту като *sex equality*²¹, ту като *gender equality*. Причината е, че в английската версия на актовете в областта на правата на човека защитата от дискриминация по признак пол се обозначава с английската дума *sex*. Първоначално във феминистките юридически текстове двете английски обозначения на думата „пол“ се използват като синонимни и взаимозаменяеми, но с натрупването на академична литература много по-честа става употребата на *gender* в юридическите дискурси за равенството и защитата от дискриминация²².

Това е особено видимо в съчиненията на Катрин Макинън²³, която разработва една от най-радикалните феминистки правни теории в книгата си „Към феминистка теория за държавата“ (1989)²⁴. В самото начало на предговора тя ползва и двете понятия за пол – „полова йерархия“ (*gender hierarchy*) и „политика по отношение на половете“ (*sexual politics*)²⁵. Авторката обяснява, че в своята изследователска стратегия тя изначално смята, че феминизмът е органически свързан с теория за мъжко господство и във връзка с това анализира чрез конкретни ключови закони и практики защо и как се случва това, а и как може да се сложи край на неравенството между мъже и жени. Тя експлицитно заявява, че „феминизмът има теория за пола (*theory of gender*) както марксизмът има теория за класата“²⁶. Независимо, че тази радикална теория е подложена

²¹ Една от най-прочутите статии за половото равенство е на Катрин Макинън. Виж: MacKinnon, C. Reflections on Sex Equality under Law, *The Yale Law Journal*, 1991, Vol. 100, No. 5, 1281–1328. Статията е преведена на български език и публикувана в сб. „Конституционализъм“. Виж: Йотов, С. (сб.) Конституционализъм. С.: Агата-А, 2006, 311–370 (прев. Д. Марчева).

²² Самата Катрин Макинън в по-ново време употребява много повече термина *gender* включително в заглавията на своята статия от 2012 г. и сборник от 2018. Виж: Mackinnon, C. Gender in Constitutions. In: Rosenfeld, M., A. Sajo. (eds.) *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*; Mackinnon, C. (ed.) *Gender in Constitutional Law*.

²³ Катрин Макинън е професор по право и дълги години преподава в редица американски университети, включително Харвард, Станфорд, Йейл, Мичиган и др. В периода 2008–2012 г. тя работи като специален съветник по въпросите на пола (*gender adviser*) към прокурора на международния наказателен съд.

²⁴ Mackinnon, C. *Towards a Feminist Theory of the State*. Harvard University Press, 1989.

²⁵ Пак там, с. 7: „Тази книга анализира как социалната власт оформя начина, по който знаем, и как този начин формира социалната власт що се отнася до социалното неравенство между жени и мъже. В по-широк смисъл, тя изследва значението, което половата йерархия (*gender hierarchy*) има за отношението между знание и политика. С други думи, тя въвлича политиката по отношение на половете (*sexual politics*) на равнището на епистемологията“.

²⁶ Пак там, с. 8.

на редица критики и в самата феминистка юриспруденция²⁷, в текстовете на Катрин Макинън няма никаква следа да се създава някаква „джендър идеология“ или каквато и да е конотация на термина „gender“, която да го отнася отвъд разграничението между мъже и жени в обществото или към „трети пол“ или „някакъв нов пол, различен от мъжкия и женския“. В останалите феминистки изследвания в правото категорията *gender* също няма никаква конотация за пол, различен от женския и мъжкия. И все пак става дума за „социален пол“ като научен инструмент за отхвърляне на схващанията на биологичния детерминизъм, който постулира изначално неравенство на мъжа и жената.

Всички тези особености на употребата на термина *gender* в юридическия научен дискурс обаче не достигат по никакъв начин до българската правна литература заради тоталната липса на феминистки правни изследвания. Вероятно поради тази причина и конституционните ни съдии се оказват напълно неинформирани за значението на категорията „социален пол“ или *gender* за утвърждаване на половото равенство в правото. Това съвсем ясно проличава в решението на КС от 2018 г., което обявява противоконституционност на Истанбулската конвенция, и тълкувателното решение от 2021 г. за смисъла на „пол“ в чл. 6, ал. 2 КРБ.

„Биологичен пол“ срещу „социален пол“ – една безпрецедентна и невярна интерпретация на КС на Република България

Решение № 13 от 27.7.2018 г. на КС по к. д. № 3/2018 г. е произнасяне относно съответствието с българската конституция на Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие (Истанбулската конвенция)²⁸ преди нейната ратификация от Народното събрание. Вносителите на искането са 75 народни представители, които твърдят наличието на отрицателни становища, че чрез този международен договор се въвеждат „понятия, несъвместими с българския обществен ред и непознати в националната ни правна система“, като

²⁷ Cornell, D. Sexual Difference, the Feminine, and Equivalency: A Critique of MacKinnon's Toward a Feminist Theory of the State, *The Yale Law Journal*, 1991, Vol. 100, No. 7, 2247–2275; Jackson, E. Catharine MacKinnon and Feminist Jurisprudence: A Critical Appraisal, *Journal of Law and Society*, 1992, Vol. 19, No. 2, 195–213; Dobrowolsky, A., R. Devlin. The Big Mac Attack: A Critical Affirmation of MacKinnon's Unmodified Theory of Patriarchal Power, *McGill Law Journal*, 1991, Vol. 36, No. 2, 575–608.

²⁸ На български език текстът на Истанбулската конвенция може да се намери на страницата на Съвета на Европ. Виж: <https://rm.coe.int/168046246f> (Достъп на 12.12.2021).

съдържанието, което се влага в неговите разпоредби, било „различно от общоприетото и традиционното“. Те посочват, че основните доводи за несъответствие с КРБ са свързани със следните разпоредби на Истанбулската конвенция: член 3, б. „в“ – дефиницията на „пол“, на англ. *gender*²⁹; член 12, параграф 1 – общо задължение на държавите членки да предприемат необходимите мерки за промени в социалните и културни модели на поведение на жените, така че да се изкоренят практики, основани на идеята за малоценност или низше положение (на англ. *inferiority*) на жените или на стереотипни роли за жените и мъжете³⁰; и член 14, параграф 1 – мерки в образованието, за включване на учебен материал по въпроси като равнопоставеност между жените и мъжете, нестереотипни роли на пола, взаимно уважение, ненасилствено разрешаване на конфликти, насилие над жените, основано на пола, право на лична неприкосновеност³¹.

Вносителите заострят вниманието на КС към следните изрази, употребени в тези разпоредби на конвенцията: „социално изградени роли“, „стереотипни роли“, „терминът „джендър“ като обективни елементи на понятието „пол“. Същевременно се твърди, че същите следва да се изследват за съвместимост с Конституцията, включително чл. 46, ал. 1 КРБ и „в контекста на дефиниране на „трети пол“ и създаване на възможност за сключване на еднополови бракове“. Преди да пристъпя към анализа на решението на КС и мотивите за противоконституционност на Истанбулската конвенция бих искала да очертая понятийната карта на конвенцията. В английския вариант на член 3 се дава дефиниция на термина „gender“, преведен на български като „пол“. Сред определенията на конвенцията липсва разграничение на термините *gender* и *sex*. Другата английска дума за пол – *sex* се появява само на две места в конвенцията – първо, редом

²⁹ Истанбулска конвенция, член 3. Определения: [...] в) „пол“ означава социално изградени роли, поведения, дейности и характеристики, които определено общество смята за подходящи за жените и за мъжете.

³⁰ Истанбулска конвенция, член 12. Общи задължения: 1 Страните предприемат необходимите мерки за насърчаване на промени в социалните и културни модели на поведение на жените и мъжете с цел изкореняване на предразсъдъци, обичаи, традиции и всякакви други практики, основани на идеята за малоценност на жените или на стереотипни роли за жените и мъжете.

³¹ Истанбулска конвенция, член 14. Образование. 1. Страните предприемат, където е подходящо, необходимите стъпки за включване на съобразен с развиващите се възможности на учащите се учебен материал по въпроси като равнопоставеност между жените и мъжете, нестереотипни роли на пола, взаимно уважение, ненасилствено разрешаване на конфликти в междуличностните отношения, насилие над жените, основано на пола, и право на лична неприкосновеност, в официалните учебни програми и на всички образователни равнища.

с *gender* в член 4, параграф 3³², който е класическа разпоредба за защита от дискриминация по различни признаци, сред които и „пол“; и второ, в израза *sex offenders* на член 16, параграф 2³³, в който думата дори не е преведена като пол, а в другото ѝ значение „сексуални насилници“. Именно заради употребата на *sex* не само като „пол“, но и като „секс“ и „сексуален“ и за да не се смесват нарушенията, свързани с пола, с нарушенията, свързани със сексуалността, навсякъде в света дискриминацията по признак „пол“ се дефинира все повече чрез понятието *gender*.

Българският КС обаче въобще не коментира факта, че думата *sex* се среща в конвенцията и в съвсем друг смисъл и словосъчетание „сексуален“ и именно това е причината основната дума за „пол“, включително в дефинициите на английски и френски да не е *sex*, а да е *gender*. И това е въпреки факта, че конституционните съдии спират вниманието си върху факта, че навсякъде в Истанбулската конвенция словосъчетанията по признак „пол“ са чрез английското *gender* (а не *sex*), както е видно от мотивите на самото Решение № 13 от 27.7.2018 г. на КС по к. д. № 3/2018 г.:

„Gender“ се употребява в изразите: „gender equality“ (преамбюл – „равнопоставеност на половете“), „gender-based violence“ (преамбюл, членове 2, 3, 4, 14 – „насилие, основано на пола“), „gender identity“ (член 4, параграф 3 – „идентичност, основана на пола“), „gender-sensitive policies“ (член 6 – „политики, отчитащи особеностите на пола“), „gender perspective“ (член 6 – „перспектива, основана на пола“), „non-stereotyped gender roles“ (член 14 – „нестереотипни роли на пола“), „gendered understanding of violence“ (член 18, член 49, параграф 2 – „основано на пола разбиране на насилието“), „gender-based asylum claims“ (член 60 – „молби за убежище, основани на пола“), „gender-sensitive interpretation“ (член 60, параграф 2 – „тълкуване, отчитащо особеностите на пола“), „gender-sensitive

³² Истанбулска конвенция, член 4. Основни права, равнопоставеност и недискриминиране. 3. Прилагането на разпоредбите на настоящата Конвенция от страните, по-специално мерките за защита на правата на жертвите, трябва да бъде осигурено без всякаква дискриминация, основана на пол (*sex* – бел. моя Д. М.), социален пол (*gender* – бел. моя Д. М.), раса, цвят на кожата, език, религия, политически или други убеждения, национален или социален произход, принадлежност към национално малцинство, имуществено състояние, рождение, сексуална ориентация, идентичност, основана на пола, възраст, здравословно състояние, увреждания, семейно положение, статут на мигрант или на бежанец, или друг статут.

³³ Истанбулска конвенция, член 16. Страните предприемат необходимите законодателни или други мерки за създаване или подкрепа на програми за работа с извършителите и по-специално със сексуалните насилници, насочени към превенция на повторно насилие от тяхна страна.

reception procedures“ (член 60, параграф 3 – „процедури за убежище, отчитащи особеностите на пола“.

Мнозинството конституционни съдии обаче избирателно се спират само върху факта, че член 4, параграф 3 от Истанбулската конвенция и двете думи за „пол“ – *sex* и *gender* стоят една до друга, и че са преведени на български език съответно „пол“ и „социален пол“. Става дума за лош превод, който включва не на място научен операционен термин („социален пол“) без да го обяснява и така оставя впечатлението, че се касае за различни признаци за дискриминация. Всеки добър преводач юрист-лингвист, който разбира смисъла на разпоредбата, при превода ще използва само една дума – „пол“, защото не става дума за различни признаци, а само за особеност на езиците, които или имат две думи за „пол“ (както е на френски, английски, италиански език при това с общ корен³⁴), или няма две думи за пол – както е в славянските езици, включително български и руски език. Нещо повече в руския официален превод на член 4, параграф 3 е използвана само една дума за превод – „пол“³⁵, както би трябвало да е и в превода на български език.

За пълнота искам да отбележа, че в превода на немски език, в който също няма две думи за пол, е използвана фразата „*biologischen oder sozialen Geschlechts*“, която на български означава „биологичен или социален пол“, и отново не би следвало да се тълкува, че касае два отделни признака на дискриминация, а само един признак „пол“ със съответните биологични или социални измерения. Затова и в дефинициите на основните понятия на Истанбулската конвенция в член 3 съответстващото на английското *gender*, френското *genre*, италианското *genere*, е немското *Geschlechts*, а не „*sozialen Geschlechts*“. Най-проблемен обаче е българският превод на член 4, параграф 3 от Истанбулската конвенция „пол, социален пол“, защото отваря възможност за тълкуване, че се касае за различни признаци на дискриминация, което е невярно и несъответстващо на практиката на международните правозащитни институции на ООН и Съвета на Европа.

³⁴ На английски – *sex, gender*; на френски – *le sexe, le genre*; на италиански – *sul sesso, sul genere*.

³⁵ Член 4, параграф 3: „Соблюдение положений настоящей Конвенции Сторонами, в частности путем принятия мер по защите прав жертв, должно быть обеспечено без какой бы то ни было дискриминации *по признаку пола* (курсив мой – Д. М.) расы, цвета кожи, языка, религии, политических или иных убеждений, национального или социального происхождения, принадлежности к национальным меньшинствам, имущественного положения, рождения, сексуальной ориентации, гендерной идентичности, возраста, состояния здоровья, инвалидности, семейного положения, статуса мигранта или беженца или по иным признакам.“ Виж: <https://rm.coe.int/16806b0687> (Достъп на 12.12.2021).

Защо все пак в антидискриминационната разпоредба на член 4, параграф 3 от Истанбулската конвенция да стоят една до друга и двете думи за „пол“ (*sex* и *gender*)? Обяснението може да се търси с оглед приемствеността ѝ с антидискриминационните клаузи по признак „пол“ в редица международните актове от края на 40-те години на ХХ век до началото на ХХІ век, които използват думата *sex*. Това е една традиция, която започва с член 2 от Всеобщата декларация за правата на човека (1948 г.) и се възпроизвежда в член 14 от Европейската конвенция за правата на човека (1950 г.), а после и в член 2, т. 1 от Международния пакт за граждански и политически права (1966 г.) и т.н. Тези първи международни актове, които забраняват дискриминацията по признак „пол“ (*sex*) са приети далеч преди възникването на феминистката юриспруденция от края на 70-те и началото на 80-те години на ХХ век, с която в юридическия дискурс се утвърждава *gender* като понятие за „пол“. По-горе подробно обясних, че в правните изследвания категорията *gender* не оперира в противовес, опозиция, противопоставяне или отричане на другото понятие за пол – *sex*. Още по-малко отрича биологическите измерения на пол или на това, което българските конституционни съдии наричан „биологичен пол“ (като че ли може да има небологичен пол). *Gender* се появява и утвърждава, за да разобличи дискриминационните социални конструкции на женския пол, които разглеждат жените като „малоценни“ и ги поставят в „по-низше положение“ в сравнение с мъжете с несъстоятелни аргументи, сред които и такива, свързани с биологичните характеристики на представителите на различните полове.

Напълно неинформирани за юридическото понятие *gender* и огромната юриспруденция, която стои зад него, българските конституционни съдии постулират опозиционна двойка – „биологичен пол“ срещу „социален пол“, която не съществува никъде в правния дискурс. Незнайно по каква логика, без да анализира конотациите на думата *sex* и факта, че тя никъде другаде не се появява в Истанбулската конвенция в смисъл на „пол“, освен в член 4, параграф 3, българският КС стига до следното (което не мога да нарека „разсъждение“, защото е в противоречие с редица принципи на формалната и правната логика):

По този начин полът като биологична категория („sex“), но и полът като социален конструкт („gender“), обусловен от субективните възприятия и представи на индивида и на обществото за ролята на мъжете и жените, са издигнати в автономни и равностойни категории на Конвенцията със собствено правно битие. Понятието „gender“/

„genre“ („пол“) присъства в Конвенцията като самостоятелна категория, различна от пола като биологична същност. Конвенцията разделя биологичното и социалното измерение на пола и излиза извън рамките на възгледа за половата бинарност на човешкия вид.

Този цитат от Решение № 13 от 27.7.2018 г. на КС по к. д. № 3/2018 г. може да се използва като илюстративен пример как в юриспруденцията на КС се осъществява подмяна на понятията и се нарушава правната логика.

Първо, КС твърди, че понятията *sex* и *gender* са „автономни и равностойни категории на Конвенцията със собствено битие“. Това би било вярно, ако в дефинициите по член 3 от Истанбулската конвенция бяха въведени и двете понятия, което не е така. Това би било вярно и ако в някое от словосъчетанията за „равенство“, „насилие“, „идентичност“ и т.н. „основани на пола“ беше въведена думата *sex*. Само че, както и самият КС установява, всички словосъчетанията в превод „основани на пола“ в Истанбулската конвенция разчитат на думата *gender*. КС не посочва нито един пример за обратното, а и най-повърхностната проверка сочи, че думата *sex* е употребена само на две места – веднъж като „пол“ в член 4, параграф 3, и веднъж като определение „сексуални“ за насилници в член 16, параграф 2. Никъде другаде *sex* не се среща в разпоредбите на Истанбулската конвенция. Затова и няма никакво основание за твърдението на конституционните съдии, че *sex* е „автономна“ и „равностойна“ категория наред с категорията *gender* в международния акт. Това е все едно да твърдиш, че в един и същи текст тежестта на една дума употребена веднъж в смисъл на „пол“ е равна на тежестта на друга дума „пол“, която хем е изведена сред дефинираните понятия, хем е употребена множество (25) пъти. Това е все едно да твърдиш, че щом като веднъж в един модерен текст веднъж се среща думата „свила“ наред с множество пъти употребената съвременна дума „коприна“, то двете имат равностойно и автономно, че даже и различно значение³⁶.

Второ, КС подменя самата дефиниция на понятието *gender* в член 3, б. „в“ от Истанбулската конвенция, с добавката, че става дума за пол, който „обусловен от *субективните* възприятия и представи на индивида и на обществото за ролята на мъжете и жените“. В определението на конвенцията няма и следа за каквито и да било „субективни възприятия и представи на индивида“ относно пола (*gender*). Самата дума „субективен“

³⁶ В случая българският език има две думи за едно и също нещо – „свила“ и „коприна“. Що се отнася до „пол“ българският език няма две обозначения.

не присъства изобщо в текста на международния акт. Същото важи и за думите „представи“ и „възприятия“ и техните производни, които също отсъстват. Следователно, Истанбулската конвенция по никакъв начин не може да насочи към подобен извод за съдържанието на понятието *gender* в нея. Откъде са си го изобретили или измислили българските конституционни съдии това съдържание на *gender* е неясно. Със сигурност обаче такава привнесено от неясен източник съдържание на термина няма нищо общо с Истанбулската конвенция, която е предмет на проверка в делото на КС. Сам по себе си е притеснителен фактът, че юристи от ранга на конституционните съдии могат да си позволят да не сочат кои са техните авторитетни източници на информация за съдържанието на понятията, които дефинират и тълкуват.

Трето, в огромната правна литература за понятието *gender*, която съм посочила по-горе в настоящия анализ, няма и следа, по която може да се стигне до извода, който отсича КС: „Понятието „gender“/„genre“ („пол“) присъства в Конвенцията като самостоятелна категория, различна от пола като биологична същност“. След като до такава заключение не може да се стигне добросъвестно и на базата на разпоредбите на самия международен договор, то сме изправени в ситуация, в която конституционните съдии си позволяват сами и без научна основа да дефинират понятия според собствените си „субективни представи и възприятия“. По този път те очевидно подменят смисъла на понятието както в Истанбулската конвенция, така и в юриспруденцията и научния дискурс, който го е въвел.

Четвърто, след като без никаква нормативна или научна основа конституционните съдии произволно твърдят, че *gender* е „категория, различна от пола като биологична същност“, те стигат до още по-радикалното невярно изказване: „Конвенцията разделя биологичното и социалното измерение на пола и излиза извън рамките на възгледа за половата бинарност на човешкия вид“. Това изречение имплицитно съдържа намека, че Конвенцията отваря пътя за т.нар. „трети пол“, за който говорят вносителите на искането до КС, и който подробно обсъждат съдиите Румен Ненков и Георги Ангелов в тяхното особено мнение. Излизането извън рамките на възгледа за полова бинарност е друг начин да се говори за „трети пол“. Интересното е, че във формалните мотиви на решението си конституционните съдии все пак не боравят с термина „трети пол“, макар явно (от Особените мнения) в обсъждането това да е бил центърът на спора между мнозинството и малцинството в КС. Силна е аргументацията на съдиите Румен Ненков и Георги Ангелов защо няма и намек нито „за

фактическо обособяване, а още по-малко за възможно легализиране на някакъв биологично неопределен „трети пол“ в дефиницията на „пол“ (gender) в чл. 3, б. „в“ на Истанбулската конвенция, в която недвусмислено се говори за „жените и мъжете“.

Едва ли има грамотен читател, още по-малко юрист, който да може добросъвестно да изведе от нормативния текст на международния договор дори и намек за оспорване на бинарността на пола – мъжки и женски. Следователно, в мотивите на Решение № 13 от 27.7.2018 г. на КС по к. д. № 3/2018 г. е осъществена тотална подмяна на смисъла и значението на „пол“ (gender) в Истанбулската конвенция в противоречие както с нормативния текст, така и с целия юридическия дискурс за пола.

Самото разделяне и противопоставяне на биологичните и социалните измерения на пола, и свеждането на българското разбиране за пол само до „биологичен пол“ е безпрецедентно в юриспруденцията на демократичните държави. Тази насока на постулиране на понятия и възгледи около тях са характерни за националсоциалистическата идеология, която навлиза в България с преводи от края на 30-те и началото на 40-те години на XX век. Така през 1943 г. е публикувана книгата на лекаря, директор на Институт за изучаване на човешката унаследена същина и расовата политика в Германия, д-р Лотар Щенгел фон Рутковски „Що е народ. Културно-биологично изследване на понятието народ и значението му за науката, светогледа и политиката“³⁷. Известният юрист-националсоциалист Хелмут Николай, който развива „расова теория за правото“³⁸, търси вдъхновение в древното германско право. Той смята, че в него е видно как раса и право съществуват в тясна и взаимна конститутивна връзка: „целият правен ред е подреден около народностни расови и биологични линии“³⁹. Според Хелмут Николай, стандартът за справедливост следва да се търси в т.нар. нордически правен дух, който е носител и на централната „правна идея“⁴⁰. Той твърди, че правото е въпрос на генетика и неговото зачитане се предава с кръвта, а не със законите; по-добрите човеци, а не

³⁷ Рутковски, Л. Щ. Що е народ. Културно-биологично изследване на понятието народ и значението му за науката, светогледа и политиката (прев. М. Беловеждова). С.: Т. Г. Драгиев, 1943.

³⁸ Nicolai, H. Die rassengesetzliche Rechtslehre: Grundzüge einer nationalsozialistischen Rechtsphilosophie. Munich: Eher, 1933, S. 28.

³⁹ Nicolai, H. Grundlagen der kommenden Verfassung: Über den staatsrechtlichen Aufbau des deutschen Reiches. Berlin: Hobbing, 1933, S. 16.

⁴⁰ Пак там, S. 17.

по-добрите институции подобряват правото⁴¹. В „Правни основи на националсоциалистическата водаческа държава“ Ханс Франк, най-видимият юрист-практик в Третия райх, сочи расата като „съществена ценност на народа“⁴². Той обявява, че расовото законодателство на Адолф Хитлер е „продиктувано изключително от любовта към германския народ“ и е в интерес на „здравното опазване на германското народностно тяло“⁴³.

Има ли отглас от тази националсоциалистическа стилистика и идеи в юриспруденцията на КС по въпросите на „биологичния пол“ или „пола в биологичен смисъл“? Разбира се, такива оценки следва да се правят внимателно, защото конституционните съдии едва ли са предполагали, че могат да бъдат прочетени по такъв начин. Националсоциалистическите правни теории не се изучават у нас и тяхната терминология е малко позната сред българските юристи. Затова и в тълкувателно Решение № 15 от 26.10.2021 г. на КС по к. д. № 6/2021 г. съдиите с лекота навлизат в опасната територия между биологията и правото, като при това се позовават на народностната духовна традиция и я свързват с биологичното възпроизводство на рода:

„в Основния закон понятието „пол“ има смислово приложение и обуславя конституционния статус на физическите лица във връзка със семейните отношения и конкретно с институтите на брака, семейството и майчинството, за които е характерно, че отразяват българската народностна, духовна и културна традиция и имат пряко отношение към възпроизводството като естествен (биологичен) стремеж към продължаването на рода. [...] [С]ъдът намира, че разглеждането на понятието „пол“ в контекста на историческата и духовната традиция, формирала ценностните разбирания на българското общество, които именно са вградени в действащата Конституция като основа за правовия ред в държавата, води до извода, че конституционният законодател е вложил в това понятие разбирането си единствено за неговия биологичен смисъл, при който полът се определя от генетични фактори, наследени от родителите, и обуславя репродуктивното поведение на индивидите“.

⁴¹ Пак там, S. 44.

⁴² Франк, Х. Правни основи на националсоциалистическата водаческа държава (прев. Л. Паунов). С.: Печ. „Художник“, 1941, 24–29.

⁴³ Пак там, с. 24.

Притеснително е, че в конституционната юриспруденция въобще намират място обобщения за това какви са народностните исторически и духовни традиции и ценности при това в изключващ смисъл. В крайна сметка на въпроса дали понятието „пол“ в българската конституция има „самостоятелно психологическо и/или социално изражение, различно от биологичното“ КС отговаря, че според българската конституция „пол“ има само биологичен смисъл. Нещо повече текстът на Решение № 15 от 26.10.2021 г. на КС по к. д. № 6/2021 г. оставя впечатление за нагаждане на аргументи към интуициите на мнозинството конституционни съдии.

Ангажирани са становища на институции, религиозни общности, неправителствени организации, но и са поканени да „дадат писмено правно мнение“ десетки „изтъкнати специалисти от науката и практиката“ по смисъла на чл. 20а, ал. 3 от Правилника за организация и дейност на Конституционния съд. Сред имената повече от половината „изтъкнати специалисти“ нямат нищо общо с правото, а са медицински специалисти и очевидно няма как да изразяват „правно мнение“. Обръщането за мнение към медицински специалисти, но не и към експерти от социалните науки, включително психологията, прилича на избирателно подбиране на извънправни твърдения в подкрепа на предварително формирано становище. Самата практика на КС в своите решения да резюмира становищата в преписката по конституционното дело е порочна. Преразказът каква експертна информация и становища е събрал КС по пътя към своето решение не може да замества или заобикаля правната аргументация. Няма нужда конституционните съдии да демонстрират, че са прочели всички становища пред тях – относими или неотносими към конституционния спор. От тях се очаква нещо далеч по-сложно – да обяснят защо следва да се даде тълкуване на понятие от общоупотребимия език, което присъства в конституцията и защо се изключва някакъв възможен смисъл на такова едно понятие, а също и как това е в съответствие с конституционните принципи и защитата на основните права. Тази аргументация, която е най-важната за конституционната юриспруденция, отсъства в Решение № 15 от 26.10.2021 г. на КС по к. д. № 6/2021 г.

Вместо това в раздел „II. По съществуващото на поставения тълкувателен въпрос“ са отделени няколко страници на напълно неотносими доводи за „българските традиционни ценности и по-конкретно основната религия, изповядвана от преобладаващата част от българските граждани – източноправославното вероизповедание“, а също и за историческото утвърждаване на Българската православна църква от Средновековието до

чл. 13, ал. 3 КРБ. На всичкото отгоре в т.нар. същество на тълкуването на КС са цитирани няколко изречения от становището на Светия синод на Българската православна църква, който при това не се позовава на библията, а на „биологична опора в три инстинкта: полов, хранителен и на съжителство“, които продължавали „повече от 2 500 000 години“, така че „склонността към тях може да се счита за генетично програмирана“⁴⁴.

Озадачаващо е и това, че КС тълкува „пол“, като се позова на „общоупотребимия български език“, като същевременно твърди, че в него това е „едно от основните понятия в биологията, чието съдържание се свежда до принадлежността на даден индивид с оглед спецификата на генетично определения му хромозомен набор и външните полови белези към една от двете групи – мъже и жени“. Общопотребим език е този, който е във и независимо от каквито и да е науки. Затова вътрешнопротиворечиво е да се твърди, че общопотребимият език е този на понятие от която и да е наука. Когато се визира общопотребимият български език е достатъчно да се обясни, че става дума за разграничение между мъже и жени, а дали това ще касае биологически или други социални, психологически и т.н. характеристики е без значение. Понятията в общопотребимия език не са това, което е записано като определение в който и да е тълковен речник, защото е всеизвестно, че 99 % от хората употребяват думите без да ги тълкуват и без да отделят едни техни аспекти от други. Науките са тези, които разделят един или друг смисъл на понятията. Например в общопотребимия език е популярна фразата „нежен пол“, която няма нищо общо с биологичните аспекти на пола, а по-скоро с психологичните и социалните

⁴⁴ Решение № 15 от 26.10.2021 г. на КС по к. д. № 6/2021 г.: Като съществен аргумент в подкрепата на извода, че конституционната уредба на семейните отношения отразява традиционните ценностни разбирания на българския народ, съдът посочва виждането („Нормативната сила на фактическото“, изд. 1997 г.) на един от най-изявените авторитети на българската правна наука и председател на Конституционния съд (1997–2000 г.) – проф. Живко Сталев, на когото впрочем се позовава и Светият синод на Българската православна църква в становището си по настоящото дело: „Три са основните групи от обществени отношения, които постоянно присъстват в регулираната от правото материя от възникването му до наши дни. Това са отношенията на семейство, на притежание и на йерархия (на власт и подчинение). Тях правото преднамира, а не създава, защото те са характерни и за периода без право, в който човекът е живял през преобладаващия период на своето съществуване. Те имат биологична опора в три инстинкта: полов, хранителен и на съжителство, които и сега определят поведението на човека. Продължаващи вече 2 500 000 години, склонността към тях може да се счита за генетично програмирана, т. е. вродена. Това обяснява тяхното постоянно присъствие сред регулираната от правото материя, откак правото съществува. В този смисъл те са естествени (природно дадени), неизкореними и вечни спътници на човека, докато той съществува като биологичен вид. Променлива може да бъде само уредбата, която правото дава на тези отношения, но не и тяхното съществуване. Опитът да бъдат отменени е утопична илюзия“.

му аспекти. А и фактът, че е безспорно биологичното съдържание на пола, по никакъв начин не отменя другите му аспекти, особено когато понятието се тълкува в конституционноправен контекст, който следва да се води най-вече от защитата на човешките права. От тази гледна точка от КС се очаква да включва един или друг смисъл, за да защити основните права, а не да изключва измерения и аспекти на понятията, при това без да си дава никаква сметка за това как тези понятия влизат в юридическия дискурс.

Провалът на КС да осмисли проблематиката, основана на пола, демонстрира колко опасно е изолирането на българската правна наука от дебатите за правата, които се водят в цял свят. Дефицитът от феминистки юридически дискурс в България доведе до лесното отхвърляне на Истанбулската конвенция от КС като противоконституционна по един безпрецедентен начин и с псевдомотиви, които нямат място в юриспруденция от този ранг. Кратък се оказа пътят от постулирането на несъществуващо противопоставяне между биологичен и социален пол до изключването на социалните и психологическите измерения на пола според българската конституция. А позоваването на народностни духовни традиции, за да се редуцира пола до биологичното, е особено опасно, защото историята помни как по този път неусетно се стига до концлагери с цел да се запази един биологичен вид с определени генетични особености.